

CZĘŚĆ I: ROZPRAWY I ARTYKUŁY

LITERATURA DZIECIĘCA SPOSOBEM KSZTAŁTOWANIA POSTAW SPOŁECZNYCH
- Z ROZWAŻAŃ O PRZYJAŹNICHILDREN'S FICTION WITH MANNER OF THE FORMING OF SOCIAL POSTURES
- FROM DELIBERATIONS ABOUT THE FRIENDSHIP

Rozprawy Społeczne, Nr 2 (VIII), 2014

Jan Czechowski

Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie,

Czechowski J., (2014) *Literatura dziecięca sposobem kształtowania postaw społecznych – z rozważań o przyjaźni*. Rozprawy Społeczne 2 (VIII), s. 7-14

Streszczenie: Celem pracy jest ukazanie istotnej roli dzieł literackich adresowanych do młodego odbiorcy w kształtowaniu postaw społecznych. Wartości ewokowane w beletrystyce dziecięcej i młodzieżowej zaspokajają bowiem potrzeby natury moralnej, poznawczej, obyczajowej, etycznej i estetycznej. Materiał badawczy stanowi literatura kierowana do dzieci i młodzieży. Metoda badawcza to jakościowa analiza tekstu i interpretacja wybranych dzieł oraz literaturowe studia z zakresu wartości prezentowanych w literaturze pięknej. Wyniki badań koncentrują się na funkcjach literatury edukacyjnej, które dotyczą formowania właściwych postaw i przekonań wśród młodych czytelników. Wnioski oscylują wokół stwierdzenia, iż pisarze tworzący utwory dla dzieci i młodzieży odślaniają prawdę o życiu, dylematach moralnych i samotności człowieka, prowokując tym samym myślenie refleksyjne czytelnika i pogłębienie jego wiedzy o sobie, świecie i innych ludziach.

Słowa kluczowe: wartości estetyczne, dzieło literackie, postawa społeczna, książka edukacyjna

Summary: Showing the substantial role of literary works addressed to the young recipient in the forming is a purpose of the work of social postures. In the child's and youth fiction because evoked values are meeting the needs of the moral, cognitive, social, ethical and aesthetic nature. Literature directed at children and teenagers constitutes the research material.

Research methods are a qualitative analysis of the text and interpretation of chosen work and studies from the scope of values presented in the literature. Findings are concentrating on functions of educational literature which concern the forming of real conducts and beliefs amongst young readers. Conclusions are fluctuating around the statement, that writers creating works for children and teenagers are revealing the truth about the life, moral dilemmas and the solitude of the man, provoking the reflective thinking of the reader and deepening him in the process of knowledge about oneself, world and other people.

Key words: aesthetic values, a literary work, social posture, educational book

Wstęp

Wartość sztuki literackiej sprowadza się w jednym z jej aspektów: wychowawczym do kształcenia człowieka nie tylko pod względem kultury estetycznej, ale także w innych zakresach jego przeżyć i działań. Funkcją kultury estetycznej jest stanowienie podstawy dla formowania osobowości w innych pozaestetycznych obszarach. Wartości ewokowane w dziełach adresowanych do młodego odbiorcy zaspokajają między innymi potrzeby natury moralnej, poznawczej, obyczajowej, etycznej i co zrozumiałe – estetycznej. Pisarze tworzący utwory dla dzieci i młodzieży odślaniają prawdę o życiu, dylematach moralnych i samotności człowieka. Autorzy książek dla dzieci, wśród których

wymienić można A. Lindgren, J. Korczakowską, E. Donnelly, B. Carpelana, M. Jaworczańską, prowokują myślenie refleksyjne czytelnika, pogłębiając tym samym jego wiedzę o sobie, świecie i innych ludziach. Treści przedstawiane przez twórców literatury edukacyjnej pokazują różne barwy człowieczeństwa, a także koncentrując je na życiu, umożliwiają lepiej je zrozumieć. Dzieło sztuki staje się tu swoistym „pomostem” porozumienia między dorosłym a jeszcze niedojrzałym dzieckiem – staje się sposobem komunikowania czytelnikowi konieczność przyjmowania takich, a nie innych postaw. Pisarze, odwołując się do określonych środków wyrazu artystycznego, inspirować postawy światopoglądowe, konkretne wartości, zachowania i wzory postaw wśród odbiorców.

W niniejszym tekście wątek główny stanowi zagadnienie postawy, która kształtuje się – przybiera pożądaną, a często wręcz wzorcową formę w obrębie przyjaźni. Słusznym wydaje się wyjaśnienie pojęcia

Adres do korespondencji: Jan Czechowski, Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie, ul. Jana Pawła II 78, 31-571 Kraków, e-mail: j.czechowski@onet.pl, tel. (12) 683-10-00

postawy – postawy kształtowanej w szczególny sposób, mianowicie w pięknie słowa dzieł adresowanych do młodego odbiorcy. Simon Blackburn czy Norbert Sillamy tłumaczy „Postawę” w sposób podobny. Jako reakcja oceniająca, gdzie istotą postępowania jest zadowolenie albo niezadowolenie z tego, że świat jest taki a taki zostało ów pojęcie zdefiniowane w Oksfordzkim Słowniku Filozoficznym (Blackburn 1997). Podobnie pojęcie postawy tłumaczy N. Sillamy – jako sposób zachowania się, nastawienie na pewne wartości, osobista reakcja na określony przedmiot. Zachowanie posiada swój zamiennik: postępowanie, na które składa się ogół czynności, poprzez które osoba przystosowuje się do określonej sytuacji (Sillamy 1994).

Jeżeli konsekwentnie powiążemy ze sobą wyjaśnienia dotyczące postawy, przekonamy się wówczas, iż najczęstsza, wykonywana przez daną osobę czynność i sposób jej wykonania (motywacja, intencje, przebieg) stanowi o postawie tej osoby. Postawa to m.in. sposób zachowania się. Zachowanie się – postępowanie zbudowane jest z ogółu czynności. Czynnością natomiast najczęściej realizowaną przez interesującą nas w podjętych rozważaniach osobę przyjaciela jest pomoc różnego rodzaju. Sposób pomocy, jaki występuje pośród przyjaciół, ma zawsze charakter bezinteresowny i dobrowolny, gdzie zaangażowanie i prawdziwa troska o dobro drugiego stanowi dominantę. Tak szeroko rozwinięta i powszechnie występująca w przyjaźni pomoc decyduje o kształcie postawy przyjaciół. Prawdziwy przyjaciel zawsze jest gotów nieść pomoc swemu towarzyszowi. Uczestniczy on bowiem w szczęściu i nieszczęściu swego partnera. Można na niego zawsze liczyć, zwłaszcza w potrzebie. Pomoc świadczona sobie przez trwających w przyjaźni może być materialna, intelektualna, cielesna, emocjonalna, motywacyjna. Ofiarowywana i przyjmowana w granicach przyjaźni pomoc jest najbardziej rozwiniętą, tj. najczęściej spotykaną, funkcją każdej przyjaźni. Stanowi ona element budulec przyjaźni najczęściej przywoływany przez pisarzy literatury dziecięcej przy okazji opisów przyjaźni.

Analiza treści książek adresowanych do młodego odbiorcy wykazuje dużą różnorodność kreacji przyjaźni na kartach literatury edukacyjnej. Przyjaźń zaś jest szczególną formą relacji osób, która w sposób skuteczny i piękny rozwija we wszystkich przejawach życia społecznego tych, którzy przyjaciółmi się stają. Jest ona także mocnym fundamentem na drodze osiągnięcia pełni człowieczeństwa. W kształtowaniu postaw społecznych wśród dzieci i młodzieży wskazane jest zatem ukazywanie piękna przyjaźni malowanej na kartach literatury edukacyjnej.

Materiał i metoda badań

Materiałem badań stała się tu literatura dla młodego odbiorcy ze szczególnym uwzględnieniem opisów przyjaźni, jakie na jej kartach można odnaleźć. Wybór przyjaźni jako szczególnej więzi międzyludzkiej wynika z faktu, iż pośród przyjaciół zawsze dokonuje się dobro i jest ona przestrzenią prawdziwego rozwoju społecznego człowieka.

Wykorzystana metoda badań to: jakościowa analiza tekstu oraz interpretacja prowadzona w oparciu o metodę fenomenologiczną. Fenomenologia jest nauką, która z założenia, jak czytamy w *Orientacjach i kierunkach w pedagogice współczesnej*, musi wyrzec się hipotez i konstrukcji i stwierdzić to, co dane jest naszej świadomości, a co umożliwi intuicja. Koniecznym jest tu opis tego, co dane w potocznym doświadczeniu (Matyjas i in. 1997). W prowadzonych badaniach zarówno intuicja i opis, jak i ustosunkowanie się do wiedzy gromadzonej i zastanej stanowi fundament dociekań i refleksji dotyczącej sposobów kształtowania postaw społecznych za pośrednictwem literatury dziecięcej. Metoda ta otwiera horyzont prawdy, pozwala rozwijać własne koncepcje, podkreśla znaczenie intuicji, opiera się na oglądzie „rzeczy” z różnych stron i jest badaniem sensu i wartości. Wydaje się ona najwłaściwszą dla tego typu badań, gdzie odkrywanie nowych prawd, tworzenie alternatywnych wizji wychowania i otwarcie się na rzeczywistość nieznaną jest jej istotą. Analizowane teksty zostały odpowiednio zinterpretowane i skategoryzowane, a wnioski z badań mają w swym końcowym rezultacie charakter uogólnionych tez i przesłanek do ewentualnej refleksji i działań praktycznych.

Wyniki badań

Pomoc, jako postawa kreowana w literaturze skierowanej do dzieci i młodzieży

Poniższe odniesienie się do kwestii pomocy przyjacielskiej, która wyraża postawę otwartości, gotowości i często bezinteresowności wobec drugiego, można w sposób bardziej przejrzysty i podsumowujący przedstawić z wyszczególnieniem głównych kategorii spotykanych w literaturze dziecięcej rodzajów pomocy. Sporządzona zaś tabelka zawiera formę bardziej opisową pomocy przyjacielskiej, która będąc wyrazem pożądanej z punktu widzenia wychowawczego postawy, jest przedstawiana przez pisarzy na kartach literatury. Rysunek zamieszczony poniżej stanowi skategoryzowany obraz form pomocy, która wyraża postawę człowieka potrzebną i ważną nie tylko w życiu społecznym, ale i osobistym.

POSTAWA POMOCY - UJĘCIE WG HIERARCHII WAŻNOŚCI

Rysunek 1. Kategorie pomocy – wyraz postawy przyjacielskiej – w kreacjach literackich

Źródło: opracowanie własne

Powyższe kategorie pomocy zaczerpnięte ze sporządzonej tabeli 1; są realnym przełożeniem przyjmowanej przez osoby – postaci literackie – postawy. Obszerniejsze opisy pomocy przyjacielskiej mają na celu ukazanie konkretnych przykładów realizowanej w przyjaźni pomocy, która staje się często wykorzystywanym przez literatów – autorów dzieł adresowanych do młodego odbiorcy modelem w kształtowaniu postaw. Zaznaczone zostały jedynie konkretne formy pomocy, obecne w przyjaźniach prezentowanych w literaturze edukacyjnej, bez dokładnego opisu osób uczestniczących w tym procesie.

Pomoc dotyczy bowiem tylko osób przyjaźniących się i najistotniejsze wydają się jedynie jej przykłady z pominięciem innych danych i cech charakterystycznych. Pomoc pośród przyjaciół, która w duchu wychowawczym opisywana jest przez autorów dzieł literackich, jest jednym z przejawów przyjętej postawy. Postawa otwarcia się na pomoc drugiemu człowiekowi, przyjacielowi jest istotnym z punktu widzenia procesu wychowania przedmiotem starań i zabiegów wychowawczych. Opisy pomocy udzielanej sobie wzajemnie przez przyjaciół są wybranymi z lektur kierowanych do dzieci i młodzieży.

Tabela 1. Przykłady pomocy realizowanej w przyjaźniach literackich ze szczególnym zaakcentowaniem niektórych z nich

Lp.	Autor: Dzieło literackie	Przykład pomocy podejmowanej przez przyjaciół
1	Jadwiga Korczakowska: <i>Spotkanie nad morzem</i>	Danka broni swą przyjaciółkę przed napastliwym chłopcem na plaży. Sprawna dziewczynka – Danka – staje się „oczami” swej niewidomej towarzyszki, opiekuje się nią (przebiera, wyciera), ratuje od zmił, ostrzega przed niebezpieczeństwem: Piotrem, a kiedy trzeba – uspokaja, dodaje odwagi, nie opuszcza swej przyjaciółki nawet na chwilę, trzyma ją za rękę, dzięki czemu ludzie nie widzą, że jest niewidoma. Przyjaciółce Elzie dopomaga Danusia w przyjęciu propozycji wspólnego z nią mieszkania w Toruniu. Stara się ona wydstać ją z łęku i smutku.
2	Johanna Spyri: <i>Heidi</i>	Dziadek stanowi pomoc dla swej małej wnuczki w różnych codziennych czynnościach: ścielenie łóżka; urządzenie stolika oraz odkłada także dla niej rulon pieniędzy – na jej przyszłość. Heidi pomaga natomiast Halnemu stryjkowi m.in. w przygotowaniu naczyń do posiłku, a babci daruje nowe łóżka. Przyjaciółka tytułowej bohaterki z Frankfurtu protestuje przeciw karze dla Heidi i wybawia ją z kłopotów. Poproszona o pomoc z bułkami Klara, obiecuje dać więcej, aniżeli trzeba swej przyjaciółce (Heidi ku swej ucieście otrzymała od niej wiele drobiazgów i paczkę przyslaną do niej pocztą).
3	Cecile Aubry: <i>Bella i Sebastian</i>	Norbert odważnie broni swego przyjaciela przed uwagami Gabriela w słowach: „Zostaw mojego kolegę”. Janek nie czuje się przy nim smarkaczem ale uważany jest za dorosłego. Janek natomiast dba o przybysza: przygotowuje mu komórkę; idzie z narażeniem życia w góry by go zadowolić, wypełniając zleczone mu zadanie.
4	Arkady Gajdar: <i>Czuk i Hek</i>	Czuk pomaga w szukaniu brata, który zaginął w niebezpiecznej i pełnej dzikich zwierząt tajdze.
5	Jadwiga Ruth Charlewska: <i>Dziewczynka spoza szyby</i>	Dzieci bronią się wzajemnie, biorąc winę na siebie, po tym, jak nabałaganiły pierzem w pokoju podczas zabawy. Pchanie wózka z chorą na Heinemedinę dziewczynką i częstowanie jej cukierkami, chronienie parasolką przed słońcem przez harcerzy. Andrzej pomaga głównej bohaterce, krzewiąc w niej nadzieję na pokonanie w sobie choroby: opowiada pouczające, wychowawcze historyjki; pokazuje swoją protezę i pogodę ducha, którą zachowuje mimo kalectwa; daje psa: przewodnika i umawia na wizytę ze swoim bliskim przyjacielem lekarzem.
6	Heinrich Maria Denneborg: <i>Janek i Tarpan</i>	Parobek w czasie burzy zdejmując swą kurtkę i ochrania Janka, pozostaje z tyłu, by towarzyszyć przyjacielowi w drodze do wsi (Janek nie nadażał bowiem za swym starszym rodzeństwem) i odprowadza go także z powrotem do domu; odtruwa chłopca mlekiem po jego niefortunnym wypiciu alkoholu, uspokaja go, gdy ten widzi chorego Baltazara na wybiegu; kupuje konia od rzeźnika i oddaje Jankowi, pocieszając go w ten sposób.
7	Maria Kruger: <i>Karolcia</i>	Tytułowa bohaterka wydostaje swego przyjaciela z zamkniętego mieszkania. Para przyjaciół ratuje małe dziecko od wypadnięcia przez okno. Piotr uwalnia Karolcię od anteny, o którą zahaczyła w czasie lotu i organizuje ucieczkę przed złą Filomeną.
8	Astrid Lindgren: <i>Dzieci z Bullerbyn</i>	Lasse gasi pragnienie wszystkich dzieci z Bullerbyn, przynosząc wodę ze źródła; wyrwa on także chwiejący się żab Ollego, rozwiązując jego problem; ratuje wszystkich od złego barana na wyspie – zamyka go w szopie, by nikogo nie bódl. Dzieci pomagają Ollemu kąpać psa: Svippa, a w czasie śnieżycy trzymają się za ręce, by się nie pogubić; kładą się także na lodzie w celu wyciągnięcia Lassego z przerębli jeziora, noszą również na zmianę zmęczone jagnię Lisy. Dziewczynki pomogły także raz chłopcom uniknąć kary za złe zachowanie w szkole. Pani kazała im zostać w szkole po godzinach i żeńska część grupy szła specjalnie wolno do domu, by ich chłopcy dogonili i nie ujawniła się ich kara Olle staje w obronie Lisy przed zaczepnym kolegą z klasy.
9	Mira Jaworczakowa: <i>Jacek, Wacek i Pankracek</i>	Trzech chłopców wspólnymi siłami broni koleżankę z klasy przed niegrzecznym Felusiem; zapoczątkowują oni też falę pomocy klasowej; solidarnie stają przed dozorczynią, po tym, jak Wacek patykiem wybił szybę.
10	Benno Pludra: <i>Wakacje z przeszkodami</i>	Przyjaciel Timma stara się ze wszystkich swych sił umożliwić mu wyjazd na obóz harcerski, wstawiając się za nim u szefa i opóźniając podróż całej grupy.

Lp.	Autor: Dzieło literackie	Przykład pomocy podejmowanej przez przyjaciół
11	Nicole Lesuer: <i>Żółty balonik</i>	Michał poprzez swe detektywistyczne uwagi i czynny udział w poszukiwaniach Heluni, dziadzio dzięki swemu dobremu sercu i wiedzy, doświadczeniu oraz pomysłowości i Dorotka przez swą wytrwałość, pokonywanie samej siebie i kierowanie się dobrem cudzym – pomagają sobie wzajemnie w szukaniu tajemniczego nadawcy balonika.
12	Hanna Ożogowska: <i>Złota kula</i>	Swemu przyjacielowi pomaga wymyślić Broniek sposób zdobycia pieniędzy na cyrk; częstuje go także rydzami, gdy są bardzo głodni. Paweł przynosi partnerowi różne rzeczy do mieszkania i piwnicy; rzuca się mu także na pomoc w walce z bliźniakami ze szkoły; wlewa otuchę przed trudną rozmową z dyrektorem szkoły; chce sam w imieniu przyjaciela wyjaśnić nieporozumienie przed jego mamą; wymyśla potrzebny mu w trudnej sytuacji plan ratunku.
14	Maria Kruger: <i>Witaj Karolciu</i>	Zawsze gotów nieść pomoc swej przyjaciółce Piotr, nosi jej tym razem wodę do podlania kwiatków na balkonie; sprząta po niej stłuczone jajka i deklaruje się kupić nowe za swoje pieniądze; broni przed złą czarownicą; wspomaga w odzyskaniu cudownej kredki; pomaga Karolci w zmywaniu naczyń. Tytułowa postać ostrzega przed niebezpieczeństwem spotkania z krokodylem przyjaciela; usprawiedliwia jego beczyłność przed „kotem”; rysując klucz, uwalnia Piotra z zatrzaśniętego mieszkania. Para przyjaciół, dzięki współpracy, odpiera atak okrutnej Filomeny.
15	Krystyna Boglar: <i>Mgła nad doliną wiatrów</i>	Przyjaciele: Szymek z Wojtkiem pomagają sobie i przy okazji koleżance w zatrzymaniu auto-stopu w dalekiej drodze do szkoły. Szymek stara się pomóc swemu przyjacielowi, odciągając go od decyzji pójścia przez niebezpieczne śniegi we mgłę; uspokaja go i z narażeniem życia ratuje od tragicznej śmierci.
16	Stanisława Fleszerowa-Muskat: <i>Papuga pana profesora</i>	Profesor swą decyzją pokrycia kosztów zakupu nowej szyby ratuje Marka i innych chłopców z podwórka od nieuniknionej kary; przytula także siostrę Marka, gdy ta płacząc reaguje na opowieści o bestialstwie Niemców w czasie okupacji. Przyjaciele Marka zbierają razem z nim makulaturę, by zdobył on pieniądze za stłuczoną szybę i jak najszybciej spłacił dług (Marek docenia ich dobrowolną pomoc). Marek z przyjaciółmi wybawiają ukochaną przez profesora papugę od zadziobania jej przez wrony.
17	Zofia Charszewska: <i>Franek, jego pies i spółka</i>	Tytułowy bohater gromadzi przyjacielowi szkołę w schowku, by ten mógł więcej zarobić. Józek broni natomiast swego towarzysza przed niesłusznym zarzutem współpracowników. Nie byli oni bowiem zadowoleni, że Franek, chodząc do szkoły, mniej zbiera szkła, a bierze wynagrodzenie tak samo. W jego obronie stanął Józek.
18	Katalin Nagy: <i>Najgorsze dziecko na świecie</i>	Para przyjaciół wspomaga się wzajemnie w obronie przed złośliwymi, starszymi od siebie chłopakami; szukają razem zaginionej kurki, jeden drugiego zaprasza do pomocy w noszeniu śmieci i polewaniu podwórka. Marton chowa przyjaciela w innej łóżce przed rozłożoną bileterką.
19	Astrid Lindgren: <i>Bracia Lwie Serce</i>	Lwie Serce – Jonatan czuwa w nocy przy swym chorym bracie, podaje mu wodę, opowiada bajki, przygody. W Nangijali bracia pomagają sobie przy łowieniu ryb...
20	Anatol France: <i>Zazulka</i>	Ulęg w cierpieniu niesie Jantarek swej ukochanej: otula ją, ogrzewa, szuka coś dla niej do zjedzenia.
21	Jose Maria Sanchez –Silva: <i>Marcelino Chleb i Wino</i>	Zakonnicy ofiarują swą pomoc w opiece nad podrzuconym pod drzwi klasztoru dzieckiem: jedni np. oddają całe kozie mleko, drudzy dbają, by miało ciepło – sprawują opiekę nad dzieckiem sumiennie i rzetelnie, prawdziwie troszcząc się o jego dobro. Brat Furteczka wysłał z nogi chłopca jad skorpiona, który go ukąsił. Starszy wiekiem Marcelino podbiegał niekiedy do braci, by im pomóc: woził na przykład na taczkach warzywa z ogrodu do kuchni. Wymagowany przyjaciel głównego bohatera: Manuel dodaje mu odwagi i pomaga tym samym w dojściu na strych. Marcelino karmi chlebem i winem a czasami mięsem wychudzonego i głodnego Chrystusa; zdejmuje mu koronę cierniową, widząc ogrom cierpienia na twarzy Zbawiciela; chce także wyjąć gwoździe. Pan Jezus swemu małemu przyjacielowi pomaga się poprawić (mówi on do braci po ich prawdziwych imionach, wiele godzin spędza w kapliczce na modlitwie, jest posłuszny, pomaga w porządkach, nie płacze już po śmierci kota) i spełnia życzenie chłopca: zabiera go do jego mamy.
22	Jadwiga Korczakowska: <i>Buleczka</i>	Tytułowa bohaterka niesie ulgę w cierpieniu przyjaciółki, którą boli głowa: opowiada jej bajkę, pokazuje swoje zabawki. Znając swe przywileje u gosposi, Wanda prosi o kota rzekomo dla siebie i ofiaruje go Buleczce.
23	Vera Ferra-Mikura: <i>Peppi i jego podwójny świat</i>	Steffi pomaga czyścić domek dla myszy Peppiego, gdy ten jest chory. Przyjaciółka głównego bohatera odnajduje go, a następnie kieruje do rodziców, którzy się właśnie godzą (dziewczynka zabiera chłopcu teczkę, by ten mógł zdążyć na ten długo oczekiwany przez niego moment).
24	Elfie Donnelly: <i>Żegnaj dziadku, powiedziałem cicho</i>	Dziadek jako jedyny trzyma za rękę swego bojącego się lotu przyjaciela: Michasia. Chłopiec posługuje umierającemu na raka przyjacielowi: gdy ten leży w łóżku, czuwa przy nim, robi mu herbatę, czyta gazetę. Szkolny przyjaciel Michała: Ferdi usiłuje sprząć błoto z jego spodni i uchronić go tym samym od kolejnej awantury w domu.
25	Maria Ewa Letki: <i>Od dziś za tydzień</i>	Tata wraz z Anią wykonują prace domowe, jak np. pilnowanie ziemniaków. Dzieci pomagają wymyślić zmartwionej Ani plan wejścia do domu Ludwika, by poinformować ją o powrocie ojca – każdy dzieli się swymi pomysłami. Grześ stał się wielką podporą dla swej przyjaciółki: Izy w przedostaniu się jej przez siatkę.
26	Maria Dąbrowska: <i>Przyjaźń</i>	Karol pomaga Stefanowi w grabieniu łąki. Stefan oferuje swe odwiedziny, a nawet zamieszkanie na pewien czas przyjacielowi, by ten się nie bał sam w dużym domu. Codzienna obecność Karola w szpitalu u Stefana podnosi chorego na duchu.

Źródło: opracowanie własne

Realizowana w przyjaźni pomoc, której przykłady zaczerpnięte z literatury dla dzieci zostały przedstawione wyżej, nie jest jedynym, kształtującym postawę przyjaciela, czynnikiem. Istnieje bowiem wiele innych wyrazów postaw, jaki człowiek przyjmuje względem siebie, świata i innych osób. Pomoc jest formą postawy tych ludzi, u których łatwo daje się zauważyć cechy bezinteresowności, szlachetności, ofiarności i byciu dla drugich.

Szlachetność zamiarów wyrazem postaw przyjacielskich

W granicach przyjaźni istotnym dla formowania postawy elementem są wspólnie realizowane przez przyjaciół szlachetne zamierzenia. Czyny, jakich człowiek dokonuje dobrowolnie, a które są moralnie właściwe, godne naśladowania, decydują o kształcie postawy podejmującego w/w działania. Stanowią one również wynik przyjętej postawy czy światopoglądu. Szlachetne zamierzenia, które przyjaciele podejmują najczęściej względem siebie, traktować można jako składnik, zasadniczo wpływający na kształt ich postawy. Jak wynika z cytowanej już wcześniej pracy N. Sillamyego, postawą jest m.in. nastawienie na pewne wartości i osobista reakcja na określony przedmiot (Sillamy 1994). Działania mieszczące się w kręgu zachowań szlachetnych i sprawiedliwych wymagają określonego nastawienia na wartości (w tym wypadku wartość dobra drugiej osoby) i indywidualne reagowanie na drugiego człowieka, jego potrzeby, sytuację. Szlachetność poczynań przyjaciela zgodna jest zatem z treściami zawartymi w definicji „postawy”.

W literaturze edukacyjnej dobre inicjatywy, które stają się udziałem przyjaciół, przybierają różną postać. Szlachetne zamierzenia – realizowane przez osoby pozostające w przyjaźniach prezentowanych na kartach literatury dziecięcej – występują tu jako: dobro wyświadczane bliskim; pożyteczne działania; czynienie powinności; kierowanie się dobrem przyjaciela. Działania te w większości przypadków podejmowane są wspólnie przez przyjaciół. Czyny mające na celu dobro cudze, opisane są m.in. w książce autorstwa J. Korczakowskiej, gdzie para przyjaciółek razem zbiera jagody w lesie, prześcigając się w tym (Korczakowska 1984). Owoce lasu są zbierane przez dziewczynki dla opiekunów jednej z nich. Lektura niemieckojęzycznej pisarki (Spyri 1990, s. 132-143) niesie w swej treści obraz przemiany chłopca pod wpływem słów Halnego stryjka i przykładu Heidi. Zaczyna codziennie chodzić do szkoły, czytać, a zapytany przez nauczyciela: „Dzięki komu się tak zmieniłeś na lepsze?”, odpowiada, że to Halny stryjek. Wspólnymi siłami: dziadek i jego wnuczka przywracają sprawność chorej dziewczynce. Jest to osoba poznana przez główną bohaterkę podczas jej pobytu we Frankfurcie i zaproszona przez nią na halę. Dziadek dzięki swej mądrości i znajomości ziół pomaga wedle swoich możliwości przyjaciółce wnuczki. W *Karolci* (Kruger, 1990) na-

tomiasz tytułowa bohaterka przy wsparciu swego przyjaciela, mimo lęku przed urzędnikami i całą sprawą związaną z obroną parku, gdzie według projektu ma stanąć restauracja, decyduje się pójść do prezydenta miasta, by wstawić się za dziećmi i mamami bawiącymi się w zagrożonym zamknięciem skwerze. Piotr również czyni wysiłki w dotarciu do prezydenta, ale zmuszony jest prosić Karolcię o pomoc, gdyż bez jej zaczarowanego koralika nie wejdzie nawet do urzędu.

Postawa, która rodzi się z nastawienia na realizowanie szlachetnych zamierzeń, jest przywoływana na kartach literatury przez pisarzy prawdopodobnie w celu rozbudzenia zainteresowania młodych czytelników takim podejściem do życia, siebie i innych osób. Ową postawę sprowadzić możemy do kilku podstawowych przejawów. Wyszczególnione to zostało w poniżej zamieszczonym Rysunku 2:

Rysunek 2. Postawy wynikające z podejmowania szlachetnych zamierzeń

Źródło: opracowanie własne.

Podobnie dzieci z Bullerbyn, pomimo swego młodego wieku i nastawienia na zabawę, pomagają swym rodzicom, np. plewiąc rzepę (Lindgren 1990). Prace w polu wykonują wspólnie, a nie każde z osobna przy swoim domu. Ich plan pomocy starszym wytrwale jest dopełniany w kolejne dni, pomimo zniechęcenia i zmęczenia wykonywaną pracą. Dziewczynki odwiedzają także regularnie dziadka, który prawie nic nie widzi, i czytają mu gazetę, słuchają jego opowieści, kupują mu cukierki, a od niego dostają jabłka. Anna i Lisa razem wykonują zakupy dla swoich mam, dziadziusia i mamy Ollego. Trójka przyjaciół z pierwszej klasy decyduje się bronić swej koleżanki, złączywszy swe siły przeciw nachalnemu łobuzowi z czwartej klasy (Jaworcakowa 1986). Liczył się tu nie tylko honor zaczepianej przez łobuza uczennicy, ale całej klasy. Przywołała już w tym rozdziale para przyjacielska: Karolcia i Piotr spełniają dobry uczynek (mają oni na uwadze uszczęśliwienie swego znajomego z bloku) – rysują cudowną kredką dla niego telewizor i ofiarują mu go (Kruger 1991). Czynią to wspólnie: Piotrek jest bardzo zdolny w rysunkach, a Karolcia dysponuje zaczarowaną kredką. W dziele S. Fleszarowej-Mu-

skat grupa przyjaciół decyduje się rozwiązać problem papugi profesora (Fleszarowa-Muskat 1981). Dzieci biegną do komendanta, który na widok podobnej do swej córki siostry Marka, organizuje akcje ratowniczą (niestety kończy się ona fiaskiem). Dzięki upartości jednak małych przyjaciół profesora, odzegnane zostaje niebezpieczeństwo utraty ptaka. Inny rodzaj czynności przypadł w udziale Martonowi i Kamyczkowi (Nagy 1976): zmęczonej codziennymi obowiązkami dozorczyń trzepali oni naprzemiennie dywan. Pochwaleni, obiecali przyjść znowu.

Wśród szlachetnych zamierzeń umiejscowić można wszelkie pozytywne działania, a charakter takich właśnie poczynań ma prowadzona przez tytułową bohaterkę i jej przyjaciółkę zabawa lalkami (Korczakowska 1986). Ma ona na celu pokazanie gosposi, iż dziewczynkom nic nie grozi (ładnie się bawią, są za siebie odpowiedzialne) i może ona wyjść do kina. Zamiast zajmować się czymkolwiek, para przyjaciół (Charszewska 1961) ustala wspólnie, kogo przyjąć do spółki śmieciarzy (zbieraniem szkła zapewniają oni przetrwanie swym rodzinom). Także Karolcia i Piotr (Kruger), podczas niepogody i deszczu, rysują zaczarowaną kredką bardzo pozytywne w taki dzień przedmioty: parasolki i rozdają je potrzebującym, tj. listonoszowi, mamie i innym ludziom, stojącym na przystanku autobusowym. Do zabaw pozytywnych zaliczyć można także, ze względu na ich kształtujący charakter i rozwijający zdolności manualne, budowanie chatki z desek. Tą „inżynierską sztuką” popisali się chłopcy ze wsi Bullerbyn (Lindgren 1990). Wszystkie dzieci natomiast wykonują niewątpliwie pozytywny zamysł: sprzedaż wcześniej przez siebie uzbieranych w ogrodzie wiśni na szosie. Gromadka „młodych handlowców” zyskuje nie tylko zarobione pieniądze, ale doświadczenie pracy i umiejętność efektywnego współdziałania z drugimi. Nie tylko wspólna zabawa, ale znoszenie śmieci (dobrowolnie i spontanicznie podjęta usługa przez dzieci) odznacza Kamyczka, jego przyjaciela i inne dzieci z podwórza (Nagy 1976). Pożytek w tej sytuacji czerpią mieszkańcy osiedla, na którym mieszka grupa usługowych dzieci.

Czynienie powinności jest zapewne szlachetne i literatura nie szczędzi nam przykładów w tym obszarze. W książce M. Kruger tytułowa postać wraz z przyjacielem pragnie odmienić niegrzeczne zachowanie sprzedawczyni. Ekspedientki winny być życzliwe i uprzejme, dlatego dzieci pozwalają sobie, będąc za sprawą niebieskiego koralika niewidzialni, postraszyć panią ze sklepu, by stała się miłszą i grzeczniejszą dla klientów. Para przyjaciół ratuje także lwy z rąk złej Filomeny. Lwy naraziły się czarownicy, pomagając dzieciom i dlatego słusznym było pomaganie z kolei im, gdy znalazły się w potrzebie. Znamiennie słowa wypowiada Piotr do swej przyjaciółki, tłumacząc w nich wagę ich udziału w obronie przed zamknięciem parku: „Nie chodzi teraz o naszą przyjemność, tylko o rzecz poważną, o ogród dla dzieci z całej naszej dzielnicy”. Wśród

powinności człowieka wierzącego należy m.in. chodzenie do kościoła. J. Spyri zaznacza tę czynność w przypadku swoich bohaterów – Dziadek, mimo iż nie lubi ludzi z wioski i jest trochę dziwakiem zawsze stronił od kościoła, wraz z wnuczką wybiera się jednak na nabożeństwo (Spyri 1990, s. 104). Każdy, objęty wcześniej ustalonymi zasadami, regulaminem, winien się do niego stosować. Franek i jego przyjaciel postępują zgodnie i wytrwale w ciężkiej pracy w śniegu, dopełniając tym samym wymogi regulaminu założonej przez nich spółki (Charszewska 1961). Także udział w walce o wolność i godność życia ludzkiego należy do powinności człowieka sprawiedliwego. Bracia Lwie Serce zaangażowali się dobrowolnie w walkę przeciw złu, wyzyskowi i niesprawiedliwości, uwalniając styranizowaną dolinę Dzikich Róż od rządów okrutnego władcy. Wykonują oni szereg szlachetnych czynów: przedzierają się do obozu wroga, uwalniają uwięzionego przywódcę, wołają na pomoc swych przyjaciół poprzez wysłanego gołąbka z wiadomością itp., by przywrócić radość uczciwie żyjącym ludziom (Lindgren 1985). W książce autorstwa M. E. Letki przyjaciele rozumieją trudną sytuację Ani Jacak i obiecują się wzajemnie kontrolować, by nie zdradzić sekretu przyjaciółki w obecności Ludwiki. Dzieci wiedzą, iż przyjaciółce zależy na zachowaniu tajemnicy i postanawiają zwracać sobie uwagę, gdyby któreś z nich zapomniało się w tym względzie (Letki 2000).

Do grupy szlachetnych, tj. sprawiedliwych działań osób pozostających w przyjaźni dodać należy kierowanie się dobrem przyjaciela. W dziele pt. *Heidi* (Spyri 1990) dziadek dotrzymuje słowa, schodząc w okresie zimy do wsi i reparując zapuszczony dom. W swej decyzji ma on na uwadze zdrowie i bezpieczeństwo wnuczki oraz umożliwienie jej codziennego dochodzenia na zajęcia szkolne (poprzez zasy śnieżne nie dotarłoby dziecko do szkoły, mieszkając na hali). Odmienny charakter ma miły gest przyjaciół Lassego, który zapomniał zabrać z sobą butów sąsiadki z kamienia (Lindgren 1990). Grupa dzieci wraca się z nim razem po nie, by nie było mu przykro samemu iść. Nieodłączni natomiast przyjaciele Wacka (Jaworzakowa 1986) spontanicznie rozpoczynają poszukiwania psa, chcąc wyjść naprzeciw zaistniałemu niespodziewanie problemowi ich towarzysza. Jacek organizuje całą klasę do szukania zaginionego zwierzęcia, a Pankracek rysuje wizerunek pieska na ogłoszeniu i z pomocą kolegów i koleżanek rozwiesza go w szkole. W tym trudnym dla ich przyjaciela momencie liczy się tylko dla nich rozwiązanie problemu Wacka i pozbawienie trapiącej go troski. Książka, której autorem jest francuska pisarka: N. Leser posiada w swej fabule przykład kierowania się dobrem przyjaciela. Stary malarz, malujący krajobrazy parku, oraz brat głównej bohaterki pomagają w odnalezieniu tajemniczej przyjaciółki – nadawczyni żółtego balonika. Nie oszczędzają oni swej energii i czasu, ale poświęcają się i oddają ją w sprawę intensywnych poszukiwań pragnącej

znaleźć przyjaciółkę dziewczynki. Podobnie sama bohaterka pragnie radości swej towarzyszk: obiecują sobie wspólne chodzenie do szkoły, spędzanie przerw. Obie dziewczynki wypuszczają nowy żółty balonik, by dotarł do jakiegoś samotnego dziecka i dał mu trochę radości. Inna z bohaterek: Steffi, choć wiedziała o naciętym, krwawiącym palcu swego przyjaciela, nie zdradza go przed jego tatą tylko przyjaźnie szturcha go w bok. Najwyraźniej dobro zostało także wyświadczony Krzysiu przez dojrzałego już wiekiem przyjaciela: pana Andrzeja. Narrator sumuje przyjaźń dorosłego mężczyzny z kalekim chłopcem stwierdzeniem, iż Andrzej uczynił życie Krzyska lepszym – wyzwolił i pomnożył dobro w naszym bohaterze-młodym człowieku (Letki 2000). Również w błahych sprawach przyjaciel kieruje się dobrem towarzysza. Ma to na przykład miejsce w fabule książki *Zegnaj dziadku, powiedziałem cicho*, gdzie przyjaciel Michała: dziadek pomaga chłopcu pozbyć się klusek z płuckami z talerza, których już sama woń przyprawia dziecko o mdłości (Donnelly 1981). Problem wydaje się trywialny, ale dla chłopca jest to sprawa poważna. Z kolei broniąc dobra swego dziadka, Michał domaga się u rodziców decyzji zabrania dziadka do nowego domu. Chłopiec gotowy jest nie pojechać nad morze bez swego starego przyjaciela. Utwór poetycki, jakim jest *Gromada* ze zbioru wierszy przeznaczonych dla dzieci *W słoneczny świat*, ukazuje wiele z moralnego punktu widzenia pożądanym i chwalebnych czynów, które podejmują dzieci. Oto fragmenty wiersza mówiące o tym:

„(...) Będziemy gromadą całą
budować szczęśliwy świat.

(...) Każdy, kto idzie z nami,
zwycięża zawsze i wszędzie.
Słabemu – rękę podamy,
silnemu – siły przybędzie.

Razem pracować będziemy
i bawić się gromadnie,
aż wszystkim ludziom na ziemi
będzie radośniej i ładniej” (Szamański 1986, s. 13).

Przykład niezwyklej pomocy można znaleźć w książce Bo Carpelana, która doczekała się swej animowanej wersji emitowanej w telewizji. Mały Nils sprowadza pomoc i sam angażuje się w ratowanie młodszego od siebie przyjaciela, któremu grozi śmiertelne niebezpieczeństwo – na zbutwiałej łodzi wypłynął bowiem malec z zatoki, by uwolnić żyjące w Hogholmie zwierzęta. Wsłuchajmy się w krótki opis tego wydarzenia: „Ale Nils bał się. Nie wiedział co robić. Ruszył z powrotem i zaczął biec tak szybko, jak tylko potrafił. Powietrze drżało mu przed oczyma, gdy wbiegał na pagórek. Biegł i biegł. Nie było nikogo, kogo można by zatrzymać i prosić o uratowanie Jensa. Obiegł narożnik i wpadł prosto na tatusia Jerkera”.

„Co się stało? – zapytał tatuś Jerkera.
Jens! – krzyknął Nils wskazując na morze.
Wiosłuje do Hogholmu. Musimy go uratować.
Co? – spytał tatuś Jerkera, a twarz mu zbladła.
Potem zaczął zbiegać z pagórka. Lecz w pewnej chwili zatrzymał się, aby wejść do sklepu, a Nils z nim. Tatuś Jerkera zadzwonił do policji, po czym ruszyli biegiem. Nils przebierał nogami, jak mógł najprędzej. Dobiegłszy do brzegu, tatuś Jerkera zaczął spychać na wodę jedną z wyciągniętych na brzeg łodzi”.

„(...) zresztą byłoby dobrze, gdybyś popłynął razem ze mną, Nilsie. Znasz przecież dobrze Jensa. Mógłbyś go poprosić, żeby wrócił do domu. Bez nawoływań i krzyków, ale po prostu mówiąc do niego spokojnie. Dobrze? Chcesz? (...) Kiedy podpłynęli zupełnie blisko, zobaczyli, że siedzi nieruchomo, jak gdyby spał.

Jens! – zawołał cicho Nils.

Jens! Przyjechaliśmy po ciebie i obiecuję ci, że jutro pojedziesz do Hogholmu. Pojedziemy wszyscy i spytamy, czy dozorczy nie mogliby uwolnić zwierząt. Zgadzasz się? W łodzi Jensa było tak dużo wody, że siedział w niej po kostki (...)” (Carpelan 1970, s. 56-58).

Dyskusja

Wobec tematu podjętego w niniejszym artykule należy pobudzić ważną z punktu widzenia jakości życia społecznego refleksję o sposobach kształtowania prawdziwie szlachetnych ludzi. Nie należy do zadań łatwych, zwłaszcza we współczesnych realiach życia, wskazanie młodemu pokoleniu słusznych do naśladowania wzorów. Chaos w świecie wartości i autorytetów przeszkadza w realizowaniu misji włączania młodych w tzw. kulturę wysoką. Niewątpliwie prawdziwy przyjaciel będzie oddziaływał dobrem względem drugiego. Dlatego tak ważnym jest rozbudzenie chęci posiadania przyjaciela – przyjaciela, który stanie się nie tylko wzorem do naśladowania, ale także realną pomocą w realizowaniu szlachetnych zamierzeń natury społecznej. Literatura wychodzi naprzeciw temu wezwaniu, ukazując na swych kartach piękne obrazy przyjaźni, które z wszechmiar służą społecznemu dobru. Należałoby zastanowić się natomiast nad formami promocji czytelnictwa i odpowiedniego doboru książek, których oddziaływanie na wyobraźnię i postawy odbiorcy są nie do przecenienia. W dobie „kultury obrazkowej” skierowanie uwagi na wymagającą czasu i właściwych warunków, tj. wyciszenia i spokoju, lekturę kształtującą osobowość i charakter czytającego jest trudne, ale jednocześnie warte wysiłku i kreatywnego podejścia do tychże kwestii.

Wnioski

Kształtowane w przyjaźni postawy formują się, jak zostało to wcześniej powiedziane, poprzez różnego rodzaju pomoc wyświadczaną sobie wza-

jemnie przez przyjaciół i wspólną realizację szlachetnych zamierzeń. Pomaganie sobie jest w przyjaźni szczególnie uprzywilejowane, a sprawiedliwe zamiary osób pozostających w przyjaźni wynikają z natury opisywanego związku, gdzie przyjaciółmi są zawsze osoby cnotliwe, tzn. dobre. Ich pomoc i zamysły są w sposób naturalny właściwe i słuszne z punktu widzenia moralnego. Literaci, piszący utwory dla młodego odbiorcy, kierują w swoich dziełach komunikat językowy, który jednocześnie jest przekaznikiem konkretnych wartości. W dzieła literackie wpisane są wartości, które odnoszą się do wychowania jako procesu uczenia wartości. I tak: wartości moralne występują np. wespół z takimi cechami, jak: odpowiedzialność, odwaga, wierność czy wytrzymałość. Literackie obrazy nawiązują do sytuacji, w których człowiek – czytelnik może się realnie znajdować, stawiają pytania z zakresu egzystencji ludzkiej; zwłaszcza te odnoszące się do kondycji moralnej człowieka. Postaci literackie są także nośnikami cech i w swym postępowaniu prezentują modelowe postawy. Zachowania bohaterów dziecięcej literatury są jednocześnie wzorem postępowania. Propozycje postaw, jakie piszący dla dzieci prozaicy i poeci zawierają w swych utworach, można zaakceptować lub im się sprzeciwić. Zapewne jednak nie można pozostać wobec spotkanych w literaturze dziecięcej treści obojętnym. Jest się bowiem niejako „przymuszonym” do podjęcia refleksji nad konkretnie nakreślaną przy użyciu literackich środków wyrazu wizją świata, postaw, zachowań i czynów. Kryterium wyboru jednak pozostawione jest aktom wolnej woli człowieka.

Literatura:

1. Blackburn S. (1997), *Oksfordzki Słownik Filozoficzny*, Warszawa.
2. Carpelan Bo (1970), *Przygody w wielkim mieście*, przełożyła M. Mackiewicz, Nasza księgarnia, Warszawa.
3. Charszewska Z. (1961), *Franek, jego pies i spółka*, Nasza Księgarnia, Warszawa.
4. Donnelly E. (1981), *Żegnaj dziadku, powiedziałem cicho*, Nasza Księgarnia, Warszawa.
5. Fleszarowa-Muskat S. (1981), *Papuga pana profesora*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa.
6. Jaworczakowa M. (1986), *Jacek, Wacek i Pankraczek*, Nasza Księgarnia, Warszawa.
7. Korczakowska J. (1986), *Bułeczka*, Nasza Księgarnia, Warszawa.
8. Korczakowska J. (1984), *Spotkanie nad morzem*, Nasza Księgarnia, Warszawa.
9. Kruger M. (1990), *Karolcia*, Siedmioróg, Wrocław.
10. Kruger M. (1991), *Witaj Karolciu*, Siedmioróg, Wrocław.
11. Lesuer N. (1968), *Żółty balonik*, Nasza Księgarnia, Warszawa.
12. Letki Ewa Maria (2000), *Jutro znów pójdę w świat*, Wydawnictwo Literatura, Łódź.
13. Lindgren A. (1985), *Bracia Lwie Serce*, Nasza Księgarnia, Warszawa.
14. Lindgren A. (1990), *Dzieci z Bullerbyn*, Przeł. I. Wyszomirska, Nasza Księgarnia, Warszawa.
15. Matyjas B. Ratajek Z. Trafiałek E. (1997), *Orientacje i kierunki w pedagogice współczesnej*, Wszechnica Świętokrzyska, Kielce.
16. Nagy K. (1976), *Najgorsze dziecko na świecie*, Nasza Księgarnia, Warszawa.
17. Sillamy N. (1990), *Słownik Psychologii*, Warszawa 1994. Spyri J., *Heidi*, Oficyna Wydawnicza Graf, Gdańsk.